

Hermeneutikai Kutatóközpont

1993. december 13-án alakult meg ünnepélyesen a Hermeneutikai Kutatóközpont a Ráday Kollégiumban. Ez az első olyan magyar kutatóintézet, amelyet több felsőoktatási intézmény együttesen hozott létre. Az intézetnek otthont a Károli Egyetem biztosított (Bp., Reviczky u. 4/c, főemelet 2.) Az alábbiakban ifj. dr. Fabinyi Tibor igazgató és Bencze Lóránt nyitóelőadását adjuk közre.

ifj. dr. Fabinyi Tibor:

A Hermeneutikai Kutatóközpont programja

Egy tudományos kutatóintézet ünnepélyes megnyitójára jöttünk össze, ám ez a tudományos kutatóközpont egy egyházi intézmény, nevezetesen a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának kezdeményezésére született meg. Örömmel látjuk, hogy itt, a megnyitóünnepségen egyszerre jelen vannak egyes világi egyetemek és különféle egyházi felsőoktatási intézmények képviselői. A Hermeneutikai Kutatóközpont létrejötté és a mostani alkalom tehát már önmagában izgalmas, szimbolikus, hermeneutikai szituációt képez, ami mindenképpen értelmezést igényel. „Le symbole à donne le penser” – a „szimbólum gondolkodást provokál” – írja Paul Ricoeur. Gondolkodjunk hát el egy ilyen újszerű intézmény létjogosultságán mielőtt rátérnénk a konkrét tervek és feladatok ismertetésére!

1.

Egy egyházi indíttatású tudományos intézmény fogantatása pillanatától kezdve magában hordja a hit és a tudás ösrégi, megtermékenyítő feszültségét, s a jelen pillanat, a mostani összejöveteleink izgalma is az a hermeneutikai szituáció adja, amely alapvetően két különböző közösség: a tudomány objektivitását képviselő „tudás-közösség” és a hitbéli tapasztalatot valló „hit-közösség” találkozásából adódik. Azért mondhatjuk, hogy hermeneutikai szituációval van dolgunk, mert a hermeneutika a *más*-sal való szembesülést, a megszokottól eltérő „más” iránti kérdező nyitottságot jelent. A szituáció természetesen távolról sem mentes a feszültségektől, hiszen a „hit-közösség” a már megtalált igazságra, a „tudás-közösség” pedig az igazság keresésére helyezi a hangsúlyt. A hit szempontja szerint a tudás valamiért van, valamire vonatkoztatott; a tudomány szempontja szerint a tudás autonóm, önmagáért szép. Mindkét közösség talán először gyanakodva tartózkodik a másikkal való találkozótól: a hit közösségének tagjai az „egészes tudomány” szekularizálásától, kiárusításától; a tu-

domány közösségének tagjai az „autonóm tudomány” klerikalizálódásától tarthatnak. Szeretném e mai megnyitóünnepségen ezt a kölcsönös gyanút – amennyire lehetséges – oszlatni, s helyette megteremteni a bizalom légkörét e lényegileg teljesen új vállalkozásban. Mintegy „kettős állampolgárként”, e két említett közösség tagjaként, egyfelől egy világi tudományegyetem, másfelől meg bizonyos egyházi intézmények egyenjogú polgárként arra rámutatni, hogy e két közösségnek: a tudás és a hit közösségének – saját identitásuk feladása nélkül – is szükségük van egymásra, hiszen intellektuális erőfeszítéssel egyesíteni lehet „a valóság két rendjét... az igazság keresését és a már megtalált igazság kútfejét”. E találkozás nem a közelmúltban divatos, de sokszor csak öncélú eredményeket felmutató „dialógus” szempontjait kívánja szolgálni, hanem az identitás elmélyítése érdekében, a kölcsönös megtermékenyítés reményében hidat kíván építeni a tények és értékek, a tudás és a hit birodalma illetve közösségei között.

2.

A *hid*-ra – hogy a Kutatóintézetünk alapmetaforájánál maradjak – nemcsak a tudósok világi közösségének és a hívők egyházi közösségének összefüggésében van szükség, hanem a hermeneutikával való foglalkozás hidat képezhet ma, mind az egyházak közötti, mind az egyházakon belüli megosztottság korában. Történetileg az egyes felekezetek éppen a különböző hermeneutikai szempontok alapján különültek el egymástól, s ma az egyes történelmi egyházakon belül is inkább a hermeneutikai, mintsem az egyházpolitikai törésvonalak a dominánsak. Egyes csoportok a másik másságának türelmes megismerése nélkül a „liberalizmus”, ill. a „konzervativizmus”, a „hitetlenség” vagy a „fundamentalizmus” bélyegzőit osztogatják egymásnak. Egy Hermeneutikai Kutatócsoport azt is feladatának tekinti, hogy – természetesen civilizált és színvonalas keretek között –

ális létesítményeket. A történelmi egyházak ebben a kérdésben valóban türelmesek és tapintatosak voltak: a jövedelemforrások nélkül is visszakérték intézményeik egy részét – hatalmas terheket vállalva magukra. Ma már persze a szocialisták sem akarják (merik?) visszavonni a törvényt, „ám kívánatosnak tartanak, hogy a tíz éves időtartamra tervezett program rövidebb idő alatt fejeződjék be”. Félek, nem úgy gondolják, hogy gyorsabban visszaadják az igényelt ingatlanokat, ez inkább mégis a törvény módosítására utal.

A harmadik fejezett „Társadalom és Egyházak” első szakaszában súlyos terminológiai pontatlanságok figyelmeztetnek arra, hogy kényes területhez értünk; az egyházi ingatlanok visszaadása körüli helyi konfliktusokhoz, „Helyi közösségek”-ről, társadalmi érdekről halunk (bizony ismerősek ezek a fogalmak 1989 előttről), csekély politológiai ismereteim szerint viszont társadalmi érdek nem létezik, csupán magán- és csoportérdekek, s a „helyi közösség” kifejezés is meglehetősen kollektivisták elképzelésekre utal. A szocialisták ismét kioktatnak bennünket: elmondják, hogy az elmúlt évtizedekben az ország gyökeresen átalakult; mintha nem tudnák, hogy az egyházak azért nem az összes régi intézményüket kérik vissza, mert ezzel tisztában vannak. Míg a háború előtt az iskolák több mint hatvan százaléka egyházi volt, a jelenlegi cél csupán az 5-6% elérése. Az egyházakat e dolgozat szerint el kell fogadniuk az „embereknek” – de kiknek? A harcos ateistáknak? Az egyházak szembekeverülhetnek az érintett „lakóközösség” (az mi?) vagy település érdekeivel – ezek a megfogalmazások ismét zavarosak: miféle érdeke fűződhet hozzá egy településnek, hogy egy egyházi közösség (és ez valóban közösség!) ne tudja saját hitében nevelni a gyermekeit? Itt bizony csoportérdekek működnek: politikusok fognak össze tanárokkal, akiknek esetleg ott kell hagyniuk egy békebeli belvárosi iskolaépületet. A megoldás az egyházak jogos igényeinek kielégítése lenne, ami persze bizonyos helybeli csoportérdekek figyelmen kívül hagyását jelenti, s ez az, amit a szocialisták és a liberális pártok nem vállalnak, mégpedig azért nem, mert a harcos ateistának nevelt pedagógusok rétege szavazóbázisuk egyik fontos eleme. Ilyen körülmények között eléggé illuzórikus szövetséget ajánlani az egyházaknak, mint ahogyan azt Hegyi Gyula teszi a nyolcadik oldalon. A történelmi (s a becsületes) egyházak számára az is elfogadhatatlan, amit az ún. „destruktív” szekták esetéről mond a program. Nem vesz tudomást arról, hogy sok ilyen szervezet már más országokbeli tevékenysége alapján elég jól megítélhető, nem beszél arról, hogy az államnak nem kötelessége támogatni minden fiatal egyházat, hogy létezhetnek fokozatok a megítélésükben, nem kell őket rögtön betiltani. Ez utóbbi passzuson már nem is csodálkozom, a fiatal (s nemegyszer fundamentalista, egyedül üdvözítő) egyházak érdekeit képviselve nagyszerűen lehet gyengíteni a történelmi egyházakat, együttesük a szocialistákkal még csak nem is annyira bizarr, mint egy liberálisnak mondott párttal.

S elérte végül a negyedik, utolsó és összefoglaló fejezethez, amely az eddigi szövegből logikusan következő kijelentéssel kezdődik: „Nem vagyunk vallásellenesek”, s panaszkodnak a szerzők, hogy a visszajelzések mégsem erről szólnak, hiába rögzítik alapidokumentumaik, hogy az MSZP nem világnézeti párt. Szó esik a párt Hívó Tagozatáról, amely „nem felső sugallatra alakult meg”, majd következik a varázsszó: a „világnézeti semlegesség”. Ezzel a fogalommal nekem nem az a bajom, mint a kormánypártoknak, mármint hogy ilyen gyakorlatilag nem létezik, az én problémám ismét történelmi eredetű. Az MSZP és mások úgy tesznek, mintha nem a történelemben élnék, elképzelnék egy soha nem létezett steril alaphelyzetet. A valóság egészen más, több mint negyven esztendő alatt a (vulgár)marxizmussal mélyen átítatott tanítóképző és tanárképző főiskolákban kinevelődött egy erősen antiklerikális, hangadó pedagóguscsoport (tisztület a számos kivételnek!) Egyházellenes szellemű önkormányzati iskolák ennél fogva még ma is léteznek, esetükben semlegességről beszélni szemfényvesztés, a helyzet még sokáig ilyen fog maradni. Ez azt jelenti, hogy szükség van az egyház mint kisebbség pozitív diszkriminációjára, az egyházaknak nem „ambíciói” (9. oldal) vannak, hanem jogai. Az egyház nem egyesület, bizonyos tekintetben inkább egy nemzeti kisebbségre hasonlít, tagjainak joguk van gyermekeiket saját hitükben nevelni, joguk van bizonyos mértékű autonómiára. Annál furcsább a szocialisták fuzetének befejezése, amikor arról ír, hogy „kívánatos az ott lakó népességet is megnyerni az ügynek”, s hogy az MSZP a „többségi akarat mellé áll”. Világos beszéd: joga csak a többségnek van, akkor járathatjuk gyermekeinket egyházi iskolába, ha az ateista vagy más vallású többség ebbe beleegyezik; vagy ha a nemzetiségi hasonlatnál maradunk: akkor lesz egy erdélyi helységben magyar iskola, ha abba a helybeli románok is beleegyeznek. Szép elképzelés: rendszerváltás konfliktusok nélkül, a többség diktatúráját összetévesztve a demokráciával. Az utolsó mondat ismét kölcsönösségre, tehát önkorlátozásra szólítja fel az egyházakat, hogy mindez mit jelent, az az elmondottakból, úgy hiszem, világosan kiderül.

Látszólag sikerült a két szerzőnek összeegyeztetni az összeegyeztethetlent, retorikai szinten a kecske is jóllakott és a káposzta is megmaradt – ez kétség kívül jelentős írói teljesítmény. „Kihívások és válaszok” – hangzik a kis füzet címe – az én mostani felületes tartalmi elemzésem, amely megpróbált a homályba egy kis fényt vinni, azt mutatja, hogy a Magyar Szocialista Párt nem látja az igazi kihívásokat, s a válaszai nem sok jót ígérnek a történelmi egyházaknak. Bármennyire is csak 1989 októberétől számítják történelmüket, a múlttól egyik pillanatról a másikra megszabadulni nem lehet (erre egyébként az egyházak sem képesek). A szocialisták a közvélemény-kutatások szerint vezetnek a pártok népszerűségi listáján, ha ez így marad a választások idején is, s továbbra is ez lesz az egyházi programjuk, akkor az Isten irgalmazzon nekünk.

fórumot adjon az eltérő körülmények között felismert igazságok és interpretációk konfliktusának, abban a reményben, hogy jó akarral a részigazságok kisbetűs konfliktusából a nagybetűs valódi igazság születhet meg.

3.

Amikor több hónappal ezelőtt a Református Teológiai Akadémia professzorai egy szándéknyilatkozatot tettek közé, amelyben egy olyan Hermeneutikai Kutatóközpont felállítását szorgalmazták, amelyik különféle felsőoktatási intézetek: elsősorban a teológiai és a bölcsészettudományi fakultások együttműködésére épül, maguk is valószínűleg azt ismerték fel, hogy a tudományos munkában nélkülözhetetlen egyfajta ökumenicitás. Az olcsó vallási ökumenére és annak veszélyeire, a szinkretizmusra sokan joggal hívják fel a figyelmet. A tudományos kutatómunka azonban elképzelhetetlen egymás kezének megfogása, a „tudományos ökumenizmus” nélkül. A kölcsönös informálásra, véleménycserére, a másik perspektívájának megismerésére elengedhetetlenül szükség van. A hermeneutika területén érdemi kutatómunkát csakis a különféle teológiai és bölcsészettudományi fakultások közös erőfeszítésével lehet végezni. A teológiai és a bölcsészettudományok több évtizedes mesterséges hazai elszigetelése után egy ilyen kutatóintézet példát mutathat a tudományok napjainkban nélkülözhetetlen integrálására. A tudomány természetes szervezett formák nélkül is közösségi alkotás, hiszen minden új felismerést a tudósok közössége „méri”, s kell korrigálja. S minden tudományos tett a megmérettetés és a közösség általi hasznosítás igényével készül. Amikor a szegedi József Attila Tudományegyetemen a nyolcvanas évek elejétől kezdve hermeneutikai kutatásokat folytattunk, azt a célt tűztük ki, hogy alapvető hermeneutikai szövegeket gyűjtsünk össze, hogy azokat magyarra lefordítva másoknak is hasznosítás végett hozzáférhetővé tegyünk. Örömmel tapasztalhattuk, hogy célunk részben megvalósult, s a bölcsészettudományi karokon kívül egyes teológiai fakultásokon is (itt elsősorban a budapesti református teológiára és a szegedi katolikus teológiára gondolok) felismerték, hogy mi ezekkel a kiadványokkal őket is szolgáljuk.

A szándéknyilatkozat aláírása óta megjelent az új Felsőoktatási törvény, amelynek 12. paragrafusa kimondja, hogy a felsőoktatási intézmények az oktatás ill. a tudományos kutatás érdekében „társulásokat” hozhatnak létre. Amíg az ilyen „társulásokra” vonatkozó újabb törvényt az országgyűlés meghozza, addig Kutatóközpontunk „Alapítvány” formájában tevékenykedik. Alapító okiratunk szerint a Hermeneutikai Kutatóközpont alapítói a következő intézmények: Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara, ELTE Bölcsészettudományi Kara, Evangélikus Teológiai Akadémia, a Baptista Teológiai Akadémia. Az alapító tagok a Kuratóriumba delegáltak egy-egy tagot.

4.

Mindezzel egyúttal már rátértem mondanivalóm gyakorlati felére, amikor is a Hermeneutikai Kutatóközpont jövőbeli terveiről és programjáról kívánok szólni. Természetesen az itt felvázolandó program egyelőre még tentatív jellegű, az elképzelések gyakorlati kivitelezése és sikere nagy mértékben függ attól, hogy az egyes részt vevő intézmények és a leendő munkatársak mennyiben vállalják ezt a programot. A következőkben a tervezett oktatói munkáról, a kutatásról, a kiadói tevékenységről, a tudományszervezői munkáról és a tudományos kapcsolattartásról fogok szólni.

a) Oktatás

Határozott célkitűzésünk, hogy a Hermeneutikai Kutatóközpont keretében olyan oktatási tevékenységet folytassunk, ahol a kurzusokat a részt vevő intézmények hallgatói szabályosan felvehetik indexükbe, s ezért a félév végén szabályos osztályzatot, ill. „kreditet” szerezhetnek, amely beszámít az anyaintézményükben szerzett átlageredménybe. E rendszeres kurzusok előadások vagy szemináriumok lehetnek. A számos lehetséges témakör között a következőket említem: „A Biblia értelmezésének története”, „Irányzatok a mai filozófiai és teológiai hermeneutikában”, „Irodalomkritika és hermeneutika”, „Retorika és szövegtan”, „Teológiai témák az irodalomban” stb. Természetesen a tematikát az előadók előre megadják, s részt vevő intézmények azt jóváhagyják, mielőtt hallgatóik a kurzust indexükbe felveszik. Az előadók honorálásának kérdése még további végiggondolást igényel. Kívánatos az, hogy az előadók a részt vevő intézmények oktatói közül kerüljenek ki, s a Hermeneutikai Kutatóközpontban adott óraszámuk beszámításuk az intézményükben megszabott óraterhelésbe. Szerencsés lenne, ha egyes akadémiai kutatóintézetek, vagy nevesebb kollégiumok is csatlakoznának a Hermeneutikai Kutatóközponthoz, s így előadóikat ők is rendelkezésre tudnák bocsátani. A rendszeres előadások mellett alkalmi előadásokat is szervezhet a Hermeneutikai Kutatóközpont, s ezek az alkalmi programok a nagyobb nyilvánossághoz szólnak. A tavaszi félévben például a „Károli Egyetemi esték” keretében három hermeneutikai előadás is elhangzik majd.

b) Kutatói munka

Ez lesz a Kutatóközpont kevésbé látványos, a szorgos hétköznapi munkát igénylő feladata. Részletezésére itt nem térhetünk ki, hiszen ez jórészt a kutatók egyéni érdeklődésének a függvénye, másrészt természetesen a tervezett kiadványok előkészítésével kapcsolatos.

c) Kiadói tevékenység

Ez lesz a Hermeneutikai Kutatóközpont legfontosabb profilja. Klasszikus és modern szövegeket hozzáférhetővé kell tenni magyar fordításban. Mint tudjuk, a fordítás maga is alapvetően hermeneutikai tevékenység, s a tapasztalat arra mutat, hogy egyetemi hallgatóink is szívesen vállalkoznak nehezebb elméleti (teológiai vagy

hermeneutikai) szövegek tolmácsolására is. Az összegyűlt anyag fényében kívánatos lenne többféle sorozat indítása, egyiknek például *Hermeneutikai kérdések* lehetne a címe. A sorozaton belül közölnék olyan tanulmányokat, amelyek a sokat vitatott lényegi problémákkal foglalkoznának, mint például az „ihletettség”, a „szó szerinti értelem”, a „bibliai kánon”, a „paradigmaváltás”, a „diakron ill. szinkron módszerek”, „egyház történet mint hermeneutikai probléma”. Egy másik, mondjuk a *Hermeneutika története* című sorozatban tanulmányokat adhatnánk közre olyan hermeneutika-történeti kérdésekről, amelyeknek mai relevanciája van. Egy *A hermeneutikai klasszikusai* című sorozatban eddig magyarul nem publikált alapvető szövegeket adhatnánk ki Origenestől, Tyconius-tól, Ágostontól vagy Luthertől, Kálvintól és másoktól.

Közismert, hogy a nyolcvanas évek elejétől kezdve filozófusok, esztéták, irodalomtudósok, a nyelvészek sőt a pszichológusok részéről is megélnékültek a hermeneutikai kutatások, s talán elég itt Bonyhai Gábor, Bacsó Béla, Kulcsár Szabó Ernő, vagy Bencze Lóránt nevét említenünk. A mi hermeneutikai Kutatóközpontunk a világi kutatások eredményeit szeretné „visszkapcsolni”, minden hermeneutika ősforrásához, a Szentírás értelmezéséhez. Ez a szempont adja Kutatóközpontunk specifikumát, s igazolja létjogosultságát. De nemcsak a világi kutatások eredményeit akarjuk learatni a teológiai kutatások érdekében, hanem egyúttal a teológiai hermeneutika eredményeit is szeretnénk közvetíteni a világi tudományok kutatói számára: reményünk szerint a forgalom kölcsönös s így a híd nem egyirányú lesz. Speciális küldetésünket vállalva egy-egy hermeneutikai tárgyú periodikát is indíthatnánk, amelynek *Betű és lélek* lenne a címe. Természetesen mindezek eddig még csak jobbára tervek és ötletek, részt vevő intézményekre, jóakarató támogatókra és

aktív munkásokra még nagyon szükségünk van. Kiadványainkkal: könyvek és segédanyagok publikálásával a teológiai és a bölcsészeti fakultásokon végzett oktatást kívánjuk segíteni.

d) Tudományszervezői munka

Eszmék, gondolatok és nézetek rendszeres kicserélése érdekében elengedhetetlen, hogy konferenciákat szervezzünk. Szükség lesz olyan konferenciákra, amelyeket egy szűk, szakmai közösség számára szervezünk, de szeretnénk olyan üléseket is rendezni, amelyre a szakembereken kívül egyes aktív értelmező közösségek tagjait, vagy egyházi csoportokat is meghívunk. Érdemes lenne olyan konferenciát szervezni, ahol ugyanarról a témáról, esetleg egyes bibliai szakaszok különféle értelmezéseiről mondanák el véleményüket a meghívottak.

e) Tudományos kapcsolattartás

Mint ismeretes Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban több hermeneutikai kutatóintézet is van. Zürichben, Tübingenben, Glasgow-ban is vannak ilyen központok. A szegedi egyetemről a glasgow-i központ elődjével, a durhami egyetemen működő kutatóintézettel építettünk ki szoros kapcsolatokat. Az Intézet igazgatója, David Jasper többször is járt hazánkban, előadásokat tartott a református és az evangélikus teológián, a szegedi egyetemre és 1991-ben közösen szerveztük a pannonhalmi nemzetközi konferenciát.

Ígéretes, ha az eddigi kezdeményezések egy Budapesten székelő, egy új egyetemhez kötődő Hermeneutikai Kutatóintézetben összpontosulnak.

Az utolsó szó legyen a köszöneté: mindenekelőtt dr. Bolyki János professzornak, aki a „Hermeneutikai Kutatóközpont” gondolatát „kitalálta”, dr. Hegedűs Loránt püspök úrnak, aki az ügyet „felkarolta”, az alapító atyáknak, név szerint: dr. Mánherz Károly, dr. Ladányi Sándor, dr. Reuss András, dr. Páth Géza dékán uraknak; Barátossy Jenő úrnak a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara főtitkárának, aki Kutatóközpontunknak az új Egyetem Épületében otthont adott; dr. Trócsányi László egyetemi docens, ügyvéd úrnak, aki működésünk jogi kereteit teremtette meg, s végezetül Chachesz István gyakornok úrnak, aki a gyakorlati előkészületekben nélkülözhetetlen segítséget nyújtott nekem.

Bencze Lóránt

Animal interpretans

Beszéd a Magyar Hermeneutikai Központ alapításakor

1993. december 13-án

Az európai kultúra története során – történetét e kultúra fejlődésnek nevezi – a szakkifejezések egyre biztosabban nem azt jelentették, amit etimológiájuk alapján jelenthetnének. Az *atom* szó ma mindent jelent, csak azt nem, hogy oszthatatlan. A *hermeneutika* ma mindent jelent, csak azt nem, amit Arisztotelész *Peri hermeneiasz* címszavában jelentett.

Aquinásbeli Szent Tamás, ahogy őt eleink a középkorban hitták, éppen Arisztotelész *Peri hermeneiasz* c. munkájához írt kommentárjában így határozza meg az embert: *homo est animal naturaliter politicum et sociale*.

Az európai kultúra története oda vezetett, hogy az ember nemcsak társadalmi lény, hanem egyre inkább egyfajta folytonosan értelmező lényé